

Enis Pehić¹⁶⁹

PRIKAZ KNJIGE VLADIMIRA MILISAVLJEVIĆA „HEGELOVO ODREĐENJE IDEALIZMA“¹⁷⁰

Za razumijevanje Hegelove filozofije od centralnog je značaja njegovo određenje idealizma. Knjiga „*Hegelovo određenje idealizma*“ Vladimira Milisavljevića se fokusira upravo na određenje idealizma i shvatanje Hegelove idealističke pozicije. Autor navodi u uvodu koje su to dvije osnovne teze njegove studije. Prva teza je pokazati da Hegelovo određenje i koncept idealizma, odnosno „apsolutni“ idealizam, nastaje kao pokušaj odgovora na pitanja koja su ostala nedorečena kroz raniju idealističku filozofiju, odnosno da nije produkt raskida sa istom. Druga glavna teza je prevazilaženje suprotnosti između konačnosti i apsoluta, gdje apsolut predstavlja negaciju konačnog.

Prikaz knjige je samo prva stepenica ka istraživanju njenog značaja za razumijevanje Hegelovog određenja idealizma, ali i Hegelove filozofije uopće. Nastavak ovog teksta prikazat će glavne teme koje se obrađuju kroz sadržaj knjige „*Hegelovo određenje idealizma*“ i njena poglavlja.

Prvo poglavlje ove knjige daje kratki prikaz historije predhegelskog idealizma. Pokazuju se primjeri pojave pojma idealizma i određenja tog pojma kod mislilaca prije Hegela, kao što su Descartes, Leibniz, Berkeley i Kant. Ovaj prikaz historije predhegelskog idealizma vrlo je bitan za daljnju raspravu o razumijevanju ovog pojma kod Hegela. „*Ti primeri istovremeno predstavljaju čvorišne tačke istorijskog razvoja koji je važan za razumevanje Hegelovog određenja idealizma.*“¹⁷¹ Predhegelski idealizam, koji je u okvirima filozofije svijesti, profilisat će značajno Hegelovo određenje pojma idealizma. Kantovo razumijevanje idealizma uopće na izvjestan način se može dovesti u vezu i sa Hegelovim

¹⁶⁹ Univerzitet u Sarajevu, Filozofski fakultet
enisspehic@gmail.com,

¹⁷⁰ Milisavljević V. (2022) *Hegelovo određenje idealizma*. Beograd: Fedon.

¹⁷¹ Isto, str. 24.

razumijevanjem pojma idealizma. Također, Jakobijeve kritike na Kanta i njegov transcendentni idealizam, ali i kritike na Fichtea, koje su također prikazane u prvom poglavlju ove knjige, od značajne su važnosti Hegelu. Upravo kroz odgovor Jakobiju, odnosno kritikujući njegovu realističku poziciju, može se i izvući Hegelovo shvaćanje idealizma.

Realistička ontologija, čiji glavni predstavnik jeste Jakobi, zastupa vjerovanje u sopstveni i od apsoluta nezavisni realitet koji imaju konačne stvari, dok Hegel smatra da su konačne stvari upravo konačne po tome što same sebe ukidaju. Konačno shvata kao negaciju sebe samoga, što će se pokazati identičnim sa apsolutom

Drugo poglavlje ove knjige započinje navođenjem da se izraz „apsolutni idealizam“ ustalio kao naziv za filozofiju Šelinga i Hegela. Pojašnjenja vezana za pojam apsoluta kod Hegela i prikazivanje značenja tog pojma kod Hegela upravo su tema ovog poglavlja, kako bi se jasnije shvatilo Hegelovo određenje idealizma, prateći razvojni put njegove filozofske misli tokom boravka u Frankfurtu i Jeni. Tako na početku ovog izlaganja prikazan je Helderlinov utjecaj na Hegela u razvijanju pojma apsoluta. Helderlinova filozofija sjedinjenja je prikazana kao značajna za Hegela, jer su Helderlinova shvaćanja navela Hegela do formulacije jedinstva, gdje će, za razliku od Helderlinovog, Hegelovo shvaćanje jedinstva biti istinski sveobuhvatno. To apsolutno jedinstvo će se kod Hegela pojaviti kao odnos između „odnosa i ne-odnosa“, a bit će imenovano riječju „život“. Tako će se dalje odrediti Hegelov pojam apsoluta, a sve to kroz subjektivitet kao instancu koja je karakteristična po samoodnošenju, primjenjujući logičke operacije na samu sebe. *„Kao što je nagovješteno, takva su Hegelova određenja najvišeg jedinstva ili apsoluta kao 'odnosa između donosa i neodnosa', 'identiteta identiteta i neidentiteta, ili – nešto kasnije - 'negacije negacije'. Mogli bi smo reći da su to upravo samoodnosne relacije ili logičke operacije.“*¹⁷² Upravo na ovom osovu će se zasnivati svako kasnije tumačenje pojma apsoluta kod Hegela.

Ovo poglavlje pokazuje i važnost Hegelovih spisa „Razlika između Fichteove i Šelingove filozofije“ i „Vjera i znanje“ za razumijevanje Hegelove pozicije apsolutnog idealizma, odnosno njenog razvoja. Prikazuje se i značajno tumačenje pojma apsoluta kao moći ukidanja, ali istovremeno i postavljanja suprotnosti. *„Time je učinjen presudan korak u*

¹⁷² isto, str. 82-83.

*transformaciji subjektivnog idealizma u apsolutni idealizam.*¹⁷³ Prikazuju se i zadaci koje Hegel postavlja pred idealizam. Na taj način će se pokazati kako je Hegelov model idealizma, za razliku od Kantovog, zamišljen kao model idealiteta, odnosno uništenja konačnosti, što je ujedno i priprema za saznanje apsoluta

Treće poglavlje nosi naziv „Samoukidanje konačnosti“. Upravo oko Hegelove misli o ukidanju konačnosti će se razviti njegovo određenje idealizma kao onoga što je "ideelno". Autor se na početku poglavlja bavi Hegelovim spisom „*Logika, metafizika i filozofija prirode*“. Prikazuje se odnos između logike i metafizike kod Hegela i kako je upravo u ovom periodu razvoja Hegelove filozofske misli promijenjeno njegovo shvatanje logike kao uvoda u metafiziku. To će istovremeno utjecati na mišljenje i određenje apsoluta.

Naglašena je i bitnost Spinozinih stavova oko kojih će Hegel razviti svoju misao o negaciji. Upravo preko pojma negacije razvit će se i jasno određenje pojma apsoluta kod Hegela i njegove idealističke pozicije. „*Shvaćeno kao negacija negacije koja se odnosi samo prema sebi samoj i upravo time se ukida, samoukidanje konačnosti je isto što i beskonačnost ili apsolut. Kako će se pokazati, ova mogućnost odgovara Hegelovom shvatanju idealizma, kao stanovišta prema kojem ono konačno ima „ideelan“ karakter.*“¹⁷⁴ Pojam negacije se razumijeva kao ključan i prikazan je kao metodski centralan pojam za Hegelovo razumijevanje idealizma.

Posljednje poglavlje knjige započinje s prikazom određenja bića kroz Hegelovu „*Nauku logike*“. Autor ističe važnost poglavlja „Logika bića“ i „Logika suštine“ te ih tumači s ciljem razumijevanja Hegelovog određenja bića u kontekstu idealizma. Naglašava se značaj odjeljka o refleksiji za problematiku idealizma.

Posebna pažnja u ovom poglavlju posvećena je i ideji da se Hegelovo određenje idealizma kao apsolutnog idealizma, u jednom specifičnom kontekstu, može poistovjetiti s realizmom. Na samom kraju poglavlja, autor donosi zaključak o Hegelovom određenju idealizma kao apsolutnog idealizma. „*Hegelov apsolutni idealizam proizašao je iz pokušaja da se suprotnost između apsoluta i konačnosti razreši zasnivanjem jedne nove osnovne teorije u kojoj je apsolut ili princip filozofije mišljen kao proces koji nije ništa*

¹⁷³ isto. str. 93.

¹⁷⁴ isto, str. 118-119.

*drugo do kretanje kojim njegova pretpostavljena drugost negira sebe samu.*¹⁷⁵ Time je pokazano kako Hegelovo određenje idealizma nastaje kao pokušaj odgovora na pitanja koja su ostala nedorečena kroz raniju idealističku filozofiju. Objašnjava se i prevazilazi suprotnost između konačnog i apsoluta kao negacije konačnog. Upravo te dvije teze, kako je autor naveo u uvodu, jesu dvije glavne teze njegove studije.

Knjiga „*Hegelovo određenje idealizma*“ Vladimira Milisavljevića otkriva niz dubokih uvida koji su pažljivo izloženi kroz sadržaj knjige. Značajan je dio naučne literature za bavljenje Hegelovom filozofijom u kontekstu njegovog određenja idealizma. Knjiga je neizostavni vodič za sve koji žele produbiti svoje razumijevanje u oblasti Hegelove filozofije. Kroz svoj sadržaj, ova knjiga pruža čitaocima priliku da prošire svoje horizonte i steknu nove perspektive.

Autor vodi računa da informacije budu pažljivo organizirane, pružajući sistematičan pristup temi. Tokom svog izlaganja, navodi mjesta idealističkih pozicija prije Hegela, ali i Hegelove odgovore i kritike na te pozicije. Takvim pristupom imamo prikazanu jednu dosljednu hijerarhiju dijaloga, oko koje Hegel razvija svoju misao i shvatanje idealizma. Također, evidentirano je kretanje značenja ključnih pojmova vezanih za Hegelov idealizam. Autor vješto prikazuje kontekst u kojem ti pojmovi dobijaju određena značenja u Hegelovim djelima. U tumačenju Hegelovih spisa, autor nudi brojna objašnjenja. Po potrebi se poziva na idealističke pozicije koje su zastupali filozofi prije Hegela, sve to u svrhu dodatnog shvatanja i razumijevanja ključnih značenja i termina Hegelove idealističke pozicije.

Bez obzira na to da li ste početnik u oblasti Hegelove filozofije ili iskusan stručnjak, knjiga „*Hegelovo određenje idealizma*“ je od velike koristi za otkrivanje ključnih ideja koji se vezuju za Hegelovu filozofiju, njegovu idealističku poziciju, ali i za shvatanje idealizma uopće.

¹⁷⁵ isto, str. 202.